

Кенжабоев Абдусалим Эркабоевич,
Термиз давлат университети, "Педагогика"
кафедраси доценти, педагогика фанлари номзоди
Саидова Парвина Мирзо қизи,
Термиз давлат университети Педагогика
назарияси ва тарихи мутахасислиги 2-босқич
магистранти

ЎҚИТУВЧИНИНГ КАСБИЙ МАҲОРАТИ ВА ПЕДАГОГИК РЕФЛЕКСИЯ

УЎК: 37.01

КЕНЖАБОВ А.Э., САИДОВА П.М. ЎҚИТУВЧИНИНГ КАСБИЙ МАҲОРАТИ ВА ПЕДАГОГИК РЕФЛЕКСИЯ

Мақолада ўқитувчининг касбий маҳорати ва унда педагогик рефлексиянинг тутган ўрни таҳлил қилинган. Шунингдек, педагогик рефлексия турлари ва уни ўқитувчи фаолияти ривождаги аҳамияти ҳақида маълумотлар берилган. Муаммо бўйича муаллифларнинг хулоса ва таклифлари келтирилган.

Таянч сўз ва иборалар: рефлексия, касбий рефлексия, интеллектуал рефлексия, коммуникатив рефлексия, когнитив тасаввур.

КЕНЖАБОВ А.Э., САИДОВА П.М. ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ МАСТЕРСТВО УЧИТЕЛЯ И ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ РЕФЛЕКСИЯ

В статье анализируется профессионализм учителя и роль в нём педагогической рефлексии. Также представлена информация о типах педагогической рефлексии и её роли в развитии педагогической деятельности. Приводятся предложения авторов по обсуждаемой проблеме.

Ключевые слова и понятия: рефлексия, профессиональная рефлексия, коммуникативная рефлексия, когнитивная идея.

KENJABOEV A.E., SAIDOVA P.M. TEACHER'S PEDAGOGICAL SKILLS AND PEDAGOGICAL REFLECTION

The article analyzes the professionalism of the teacher and the role of pedagogical reflection in it. There is also provided information regarding types of pedagogical reflection and its role in the pedagogical activity development. The authors' suggestions for the discussed problem are given.

Key words and concepts: reflection, professional reflection, communicative reflection, cognitive idea.

Кириш. Бугунги ривожланган бир даврда таълим-тарбия жараёнига катта эътибор берилмоқда. Замонавий илм-фан, техника ва технологияларнинг шиддат билан ривожланиш даврида таълим тизимига ва унда фаолият олиб бораётган замонавий ўқитувчиларга катта эътибор берилмоқда. Мамлакатимизда ўқитувчи кадрларнинг маънавий қиёфаси, ақлий салоҳияти ҳамда касбий маҳоратига нисбатан жиддий талаблар қўйилмоқда. Ўзбекистон Республикаси Биринчи Президенти Ислон Каримов қуйидаги фикрларни келтирган: “тарбиячи - устоз бўлиши учун бошқаларнинг ақл - идрокини ўстириш, маърифат зиёсидан баҳраманд қилиш, ҳақиқий ватанпарвар, ҳақиқий фуқаро қилиб етиштириш учун энг аввало, тарбиячининг ана шундай юксак талабларга жавоб бериши, ана шундай буюк фазилатларга эга бўлиши керак”¹.

Мавзунинг долзарблиги ва тадқиқот мақсади. Ўқитувчи касбий маҳоратини ва фаолияти давомида унинг ютуқлари, камчиликлари ва келажакда ўз олдига қўйган илмий тадқиқот йўналишларини таҳлил қилиб педагогик фаолиятни такомиллаштиришдан иборатдир. Ана шу мақсадда биз ушбу мақолада бугунги ўқитувчининг касбий маҳорати ва унинг ўз фаолиятини таҳлил қилувчи соҳа - рефлексия тушунчасига эътибор қаратмоқчимиз. Узлуксиз таълим тизимида фаолият олиб бораётган ўқитувчи, мураббийларнинг касбий педагогик фаолиятини таҳлил қилиш ва уларнинг келажакдаги тадқиқот ишларига ҳам назарий, ҳам методик амалий ёрдам беришдан иборатдир.

Илмий адабиётлар таҳлили. Педагог касбий компетенцияси компонентларидан бири касбий рефлексиядир. Шу сабабли ўқитувчиларнинг таълим тарбия жараёнини самарали ташкил этиш ўқитувчининг касбий маҳоратига боғлиқдир.

Рефлексия (лотинча “reflexio” – ортга қайтиш) – субъектнинг ўз (ички) психик туйғу ва ҳолатларини билиш жараёни сифатида қаралади. Рефлексия тушунчасини ҳозирги замон талаблари даражасида такомиллаштиришни талаб этади.

Рефлексия – ҳар томонлама баркамол ривожланган инсоннинг ўз хатти-ҳаракатлари ва уларнинг қонунларини англашга қаратилган

назарий фаолияти шаклидир, инсон маънавий дунёсининг ўзига хос яширин ҳисларини очиб берадиган ўз-ўзини билишга ва англашга қаратилган фаолиятдир.

Илк бор “рефлексия” тушунчаси қадимги Юнон фалсафасида юзага келган ва инсоннинг ўз онгида кечаётган мулоҳазалари ҳақида фикр юритиш жараёни ўз фикрлари мазмунини таҳлил қилишига эътиборини жалб қилишини англатган. Декарт, Сократ, Платон, ва бошқа юнон файласуфлари рефлексияни инсоннинг ўзини-ўзи билишига, нималарга қодир эканлигини эътироф этишга қаратилган фаолияти эканлиги таъкидлашган. Локк, Кант, Гегель, Фиксте, Шеллинг каби Европа файласуфлари эса рефлексияга инсоннинг билиш қобилиятларини ривожлантириш асоси сифатида қарашганлар.

“Бугунги замонавий фалсафада эса рефлексия назарий ва амалий жиҳатдан фарқланади. Биринчиси, инсон томонидан тушунчаларнинг ривожланиш жараёнининг ягона тушунчалар доирасидаги бир таърифдан бошқасига ўтиш имкониятини берадиган метод сифатида; иккинчиси эса индивидуал ҳаракат ёки фикрни тушунча билан нисбатлаш жараёни, бунда нисбатлаш ўлчови устидан назорат таъминланиши керак”².

Ҳозирги кунда фалсафий категория сифатида ўрганилаётган рефлексия - психология, социология, синергетика, мантиқ, андрагогика, кибернетика ва бошқа кўплаб мураккаб фанларнинг тадқиқот объекти сифатида танқид қилинмоқда. Педагог олим В.А.Сластенин фикрича, «рефлексия педагогнинг ўз онги ва фаолиятини белгилаш ва таҳлил қила олишдир. Демак, касбий рефлексия – ўзини-ўзи билиши, ўзини-ўзи тушуниши, ўзини-ўзи англаши, ўзини-ўзи бошқариши, ўзини-ўзи назорат қилиши ва ўзини-ўзи баҳолашдир”³.

Г.М.Каджаспированинг фикрича, “педагогик рефлексия инсонни ўз-ўзини англаши деб, бунда нафақат ўқитувчи ўз хатти-ҳаракатларига тўғри баҳо бериши балки, ўқитувчи билан педагог мулоқот чоғида ўзаро ҳамкорлик қиладиган ўқувчи-талабалар жамоаси, педагогик жамоа, таълим-тарбияга масъул шахслар, ота-оналар уни қандай қабул қилишини

² Современная философия. Словарь хрестоматия. – Ростов на Дону: «Фемск», 1996. 67 с.

³ Сластенин В.А., Каширина В.П. Педагогика и психология. – Москва: «Юрайт», 2019. 33 с.

¹ Каримов И.А. Буюк келажакимизнинг ҳуқуқий кафолати. - Т.: “Шарқ», 1993. - 27-28 бетлар.

1-расм. И.Н.Семёнов томонидан ишлаб чиқилган рефлексия турлари¹.

тушуна олиш қобилиятидир”². Демак, рефлексия ўқитувчининг ўзини-ўзи англаши, билиши, хулоса чиқариш замирида ўзининг ижобий ва заиф томонларни билиб, ўз-ўзини такомиллаштиришга интилиши, бунинг учун зарур шарт-шароитлар яратилиши керак.

Л.Э.Плескач рефлексияни шундай таърифлайди: “рефлексия – ўзини-ўзи таҳлил қилиш бўлиб, ўзини-ўзи белгиланган мақсадга эришиши эмас, балки билим олиш, тажриба орттириш усули, ижодга касбий жиҳатидан такомиллаштиришга нисбатан рағбатлантиришдир”³.

Ўқитувчи касбий маҳоратини ривожлантиришида педагогик рефлексиянинг аҳамияти” номли ушбу назарий методик мақола асосида бугунги ўқитувчиларнинг фаолиятида таълим-тарбия жараёнидаги фаолиятларини ўзлари баҳолаб, келажак фаолияти ҳақида тавсиялар беришдан иборатдир.

Бугунги замонавий ўқитувчининг интеллектуал рефлексия жараёнида рефлексив қобилият муҳим бўлиб, у педагогга касбий билимларни ўзлаштириш ва амалиётда ундан самарали фойдаланишда катта ёрдам беради.

Ҳозирги замонавий педагогик илмий-тадқиқот ишларида кўплаб олимлар рефлексиянинг И.Н.Семёнов томонидан таклиф қилинган таснифига таянадилар. У рефлексиянинг қуйидаги турларини таклиф этиб шарҳлайди (1-расм):

¹ Холиқов А. Педагогик маҳорат. - Т.: «Иқтисод-Молия», 2011. 296 бет.

² Каджаспиров Г.М. Педагогическая словарь. – Москва: “Академия”, 2003. 117 с.

³ Плескач Л.Е. Обучение учителей самоанализу педагогической деятельности как составная часть системы внутришкольного управления: Автореф. канд. пед. наук. - М. 1983. 19 с.

Интеллектуал рефлексия – муаммоларни фикрлаш асосида ижобий ҳал қилишни белгилайди.

Шахсий рефлексия – ўқитувчининг низоли (конфликтлар) педагогик зиддиятлардан жанжалсиз чиқишни фикран изланиш асосида бар-тараф қилишни таъминлайди.

Коммуникатив рефлексия – мулоқот жараёнида шерикларининг ўзаро бир-бирларини тушуниб муносабат қилишни таъминлайди.

Кооператив рефлексия – жамоа аъзоларининг биргаликдаги ўзаро мунтазам меҳнат фаолиятларини мувофиқлаштириш билан боғлиқ бўлган фаолият.

Педагогика фанлари доктори А.Холиқовнинг таъкидлашича: “ўқитувчи педагогик фаолиятини ўрганишга бағишланган кўп йиллик тажрибалар асосида қилинган назарий хулосалар педагогик маҳоратнинг ривожланиш жараёнини бешта элементдан иборат тизим асосида ўрганиш имкониятини беради. Бу ўқитувчининг касбий рефлексияси ривожлангани сари кечадиган ва унинг асосида узлуксиз педагогик касбий маҳоратини ва ўз - ўзини такомиллаштириш имкониятини таъминлайдиган жараёнларни чуқурроқ тушунишни таъминлайди (2-расм)⁴:

Ўз-ўзини билиш жараёни ўқитувчининг педагогик маҳорати доирасида маълумотларни қайд қилиш даражасида кечади, бунда рефлексиянинг пассив шакли устуворлик қилади. Ўқитувчи педагогик фаолиятида юзага келадиган турли қийинчиликлар ва муаммоларнинг сабабларини, эришилаётган натижалар ва натижаларни шунчаки қайд қилиб боради.

Ўз - ўзини англаш жараёни ўқитувчининг ўз фаолияти ва унда ўзига нисбатан “метапозиция” (ноаниқ позиция)да туриб, ўзига

⁴ Холиқов А. Педагогик маҳорат. - Т.: “Иқтисод-Молия», 2011. 298 бет.

2-расм. Касбий рефлексиянинг ўқитувчи педагогик маҳоратидаги ривожланиши.

ташқаридан қараш, ўзини кузатиш малакасини кўзда тутати. Бунда, **интериоризация** (ташқи омилларнинг ички омилларга ўтиши) ҳодисаси амалга ошади, касбий қийинчиликларнинг келиб чиқиш сабаблари расмийлаштирилади; фаолиятдан кўзланадиган асосий мақсад аниқланади, рефлексив - «МЕН» шаклланади. Бу ўқитувчининг долзарб ривожланиш зонаси билан боғлиқ.

Ўз - ўзини белгилаш жараёнида бошланғич даража касбий эҳтиёжларни ҳисобга олиб белгиланади ва жадал имкониятлар асосида фаолият режалаштирилади. Стратегик, тактик ва тезкор вазифалар шакллантирилади. Ҳақиқий «МЕН» ва идеал «МЕН» нисбатланади¹. Бу ўқитувчининг энг яқин ривожланиш даражаси² билан боғлиқ.

Ўз - ўзини ривожлантириш жараёнида ўқитувчининг касбий фаолият давомида такомиллаштирилган педагогик маҳорати, рефлексивланган (яъни аввал фойдаланилган ва уларнинг самарадорлигини баҳолаш натижасида тобора оптимал бўлиб чиққан методлар) ҳаракат усуллари ва методикаларини ўсиши содир бўлади.

Ўз – ўзини назорат қилиш ўқитувчи педагогик фаолияти жараёнида назарий ва амалий тажрибалар асосида, ўз-ўзини касбий жиҳатдан назорат қилиб, педагогик маҳоратини янада такомиллаштириб боришнинг иккинчи шакли бошланишини назарда тутати.

Бизнинг фикримизча, ўқитувчининг доимий педагогик фаолияти мазмунан рефлексив

хусусиятга эга бўлиб, у барча рефлексив жараёнларни қамраб олади. Қайд этиш жоизки, ҳозирги кунгача педагогик рефлексия тушунчасининг мукамал таснифи мавжуд эмас. Шу муносабат билан таъкидлаш жоизки, ўқитувчининг касбий фаолиятида рефлексия муҳим рол ўйнайди.

Зеро, касбий рефлексия жараёнида ўқитувчи ўзи танлаган педагогик касби талаб қиладиган даражада ўз имкониятларини, у ҳақидаги мавжуд тасаввурларини педагогик тажрибасининг муҳим жиҳатлари билан нисбатлайди, ва ихтиёрый равишда шахсий педагогик маҳорат занжирини ҳосил қилади.

Педагог олимлар Г.А.Голицин ва Г.П.Шедровицкийнинг ишларида рефлексияга ўқитувчи педагогик фаолияти ривожланишининг асосий омили ва табиий механизми сифатида катта аҳамият берилган. Г.П.Шедровицкий рефлексияни инсоннинг «ижобий фаолиятлари мажмуаси» нуқтаи назаридан ўрганишни таклиф қилади³. У қандайдир педагогик фаолиятни амалга ошириш мумкин бўлмаса, бу ғоя асосида ушбу фаолият доирасидан ташқарига «рефлексив чиқиш» тизими қурилади, деб ҳисоблайди. Бунда инсон амалга оширилмаган фаолиятдан, янги фаолият позициясига ўтади ва «фикран маънолар қуриш» воситаларига эга бўлади, улардан келиб чиқиб, бирламчи фаолиятни тушунади ва тавсифлайди. Бунда иккинчи янги фаолиятда биринчисидан муҳим «материал» сифатида фойдаланади.

Олимларнинг бу каби хулосалари касбий рефлексия ўқитувчининг ўз-ўзини ривожлантиришда (бу унинг ўз ижодий меҳнати натижаси-

¹ Бенс Р.В. Развитие "Я – концепции" и воспитание. - М.: Прогресс, 1986. 89 с.

² Краткий психологическая словарь. Ред. – сост. Л.А.Карпенко; Под общ. ред. А.В.Петявского. – М.: Политиздат, 1985. — 117 стр.

³ Шедровицкий Г.П. Коммуникация, деятельность, рефлексия // Исследование речи и мыслительной деятельности. - Алма-ата, 1974. 12-28 стр.

дан қониқмаслиги асло мумкин эмаслиги билан белгиланади) шижоати, касбий фаолиятига оид янгиликларни мунтазам изланишида, ижодкорлигида намоён бўлиши билан асосланади. Демак рефлексия ўқитувчининг ўз-ўзини касбий такомиллаштиришига ҳам асос бўлади, деб айтиш мумкин.

Касбий педагогик фаолиятда рефлексив жараёнларни ўрганиб таъкидлаш мумкинки, рефлексия нафақат педагогик фаолиятни режалаштириш билан боғлиқ ҳодиса, балки рефлексия моҳиятини касбий фаолиятни оптималлаштириш мақсадида ҳам қўлланади.

Ўқитувчи педагогик маҳоратининг асосий хусусиятларидан бири унинг ривожланишида узлуксизликнинг мавжудлигидадир. Демак, рефлексив жараёнда ўқитувчининг касбий маҳорати, касбий сифатлари мавжудми ёки йўқми деб қайд этиши керак эмас, балки уларнинг ривожланиши, бойиб боришини, кучайишини рағбатлантириш инobatга олиниши зарур. Таълим жараёни айнан шунга хизмат қилиши керак, қачонки билим, кўникма ва малака онгли равишда ўз-ўзини такомиллаштиришга ички ундов билан қабул қилинсагина у ишлайди. Юқорида қайд этилган фикрлардан бугунги кун ўқитувчиси шахсига қўйиладиган талаблар ва улар фаолиятининг рефлексия қилиши бугун зиёлиларнинг вазифасидир.

Мустақиллик йилларида Ўзбекистон Республикаси таълим тизимида кўплаб тажрибали, компетентлиги юқори малакали ўқитувчилар етишиб чиқди. Ўқитувчиларни ҳам иқтисодий, ҳам маънавий жиҳатдан қўллаб-қувватлаш тўғрисида Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг кўплаб қарорлар, фармонлари қабул қилинди. Мамлакатимиз фуқароларининг маънавий қиёфасини белгилловчи фазилатлар ватанпарварлик, инсонпарварлик, миллий ғурур, меҳнатсеварлик кабилар маҳоратли ўқитувчилар орқали ўқувчи ёшларга сингдирилади.

Хулоса ва амалий таклифлар. Демак, ўқитувчи педагогларга хос касбий маҳоратга, ўқитувчилик одобига, масъулиятли ва бурчига эга бўлган, педагогик жараённинг эҳтиёжларини объектив равишда бажараётган шахс бўлиши лозим. Биз ушбу мақолада ўқитувчининг касбий маҳорати, унинг халқ олдидаги, Ватан олдидаги бурчи, вазифаларини таҳлил қилиб, улар фаолиятини рефлексия қилиб баъзи назарий,

амалий ва методик тавсиялар берилиши жоиз деб, билдик. Бугунги ўқитувчи-профессорларни халқимиз ҳурмат қилади, улар элнинг назарида. Бугунги ўқитувчининг касбий педагогик маҳорати ва билим даражаси ёшларни илмга чанқоқлигини қондирмоқдами? Бугунги ўқитувчи кундалик дарсга конспект ёзма-япди, электрон журнал ва электрон кундаликка ўтилди, бу имтиёзлар ўқитувчиларни ўз бурчлари юқори компетентлик даражасида ташкил этишига олиб келмоқдами? Шу каби қатор саволларни сиз ҳурматли ҳамкасблар билан маслаҳатлашмоқдамиз. Берилган имтиёзлардан, имкониятлардан руҳланиб, жонбозлик, фидойилик билан юқори компетентлик даражасида дарс берадиган профессор ўқитувчиларимиз кўп, халқ ва ҳукуватимиз уларнинг хизматларини доимо рефлексия қилади ва тақдирлайди.

Илмий мезоннинг қўйилиши Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириши бўйича Ҳаракатлар стратегиясида: “Узлуксиз таълим тизимини янада ривожлантириш, сифатли таълим хизматлари имкониятларини ошириш, меҳнат бозорининг замонавий эҳтиёжларига мос юқори малакали кадрлар тайёрлаш сиёсатини давом эттириш”¹ таълим ва фан соҳасини ривожлантириш муҳокамалари кўндаланг қўйилган.

Шундай қилиб, касбий педагогик рефлексия нафақат касбий фаолият, балки билим, кўникма ва малакаларнинг ўсишини таъминлайди. Ҳамда ушбу фаолиятни такомиллаштириш асоси ҳам саналади. Ҳар қандай ўқитувчи ўз-ўзини тарбиялаши ва ўз-ўзини ривожлантиришига ҳатто жуда кучли интилиши бўлса ҳам, ўзининг шахсий ривожланиш дастурини махсус малакасиз белгилай олмайди. Бу педагог фаолиятидаги муваффақиятга эришиши ўқитувчининг ўз устида ишлашга тайёргарлиги, унинг ўз-ўзини таҳлил қила олиши, ўз-ўзини ташхислаш қобилятининг қанчалик шаклланиши билан боғлиқ.

Ҳар бир педагогнинг касбий рефлексияси унинг ўз-ўзини такомиллаштиришда, шижоатида, мунтазам касбий фаолиятига оид янгиликлар устида изланишида, ижодкорлигида инно-

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги ПФ-4947-сон Фармони. - Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами. 2017, 13 февраль, 6-сон, 70-модда.

вацион фаолиятида намоён бўлиши билан асосланади. Шундай қилиб, рефлексия педагогинг ўз-ўзини касбий такомиллаштириш учун асос бўлади. Шу боис унинг касбий педагогик маҳоратини ривожлантириш муаммосини фақат унинг касбий рефлексиясини такомиллаштириш асосида ҳам қилиши мумкин. Касбий педагогик рефлексия педагогда ва бўлажак педагогларда нафақат касбий фаолият балки билим, кўникма ва малакаларнинг ўсишини ҳам таъминлайди: “Ҳар қандай педагог ўзини-ўзи ривожлантиришга жуда кучли интилиши бўлса ҳам, ўзининг педагогик маҳоратисиз унга эриша олмайди”¹.

Жамиятимизда кўплаб профессор ўқитувчилар либераллик асосида меҳнат қилаётганларига дуч келамиз. Умумтаълим мактаблари ўқувчиларининг кўпчилиги мактаб ўқитувчиларнинг берган билимларидан қониқмасдан қўшимча дарс олиш учун репетиторларга бормоқдалар. Олий таълим тизимида

ҳам баъзан ўқитувчилар ўз устларида етарли даражада ишламай қўйдилар.

Хулоса сифатида бизнинг назаримизда бугунги ўқитувчиларга **қуйидагиларни тавсия этамиз:**

1. Ўқитувчи жамиятда рўй бераётган ислохотларни ҳис этган ҳолда ўзининг педагогик фаолиятини доимо рефлексия қилиб бориши лозим;

2. Замонавий ўқитувчи илм-фан, техника янгиликларидан хабардор бўлган ҳолда, бугунги педагогик жараёни ташкил эта олиши зарур.

3. Ўқитувчи ўз мутахассислиги бўйича ўз билим, малака, кўникмасини доимо рефлексия қилиб, эртанги кунга тайёргарлик кўриши лозим.

4. Ўқитувчи педагогика, фалсафа ва психология, педагогик маҳорат асосларини пухта билиши, таълим тарбия жараёнида ўқувчиларнинг психологик хусусиятларини билиб, тахмин қилиб фаолиятни ташкил этиши лозим.

Адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги ПФ-4947-сон Фармони. - Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами. 2017, 13 февраль, 6-сон, 70-модда.
2. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. 2020 йил 29 декабрь.
3. Каримов И.А. Буюк келажакимизнинг ҳуқуқий кафолати. - Т.: “Шарқ”, 1993. 27-28 бетлар.
4. Современная философия. Словарь хрестоматия. – Ростов на Дону: “Фемск”, 1996. 67 стр.
5. Слостенин В.А., Каширина В.П. Педагогика и психология. – Москва: “Юрайт”, 2019. 33 стр.
6. Каджаспиров Г.М. Педагогическая словарь. – Москва: “Академия”, 2003. 117 стр.
7. Плескач Л.Э. Обучение учителей самоанализу педагогической деятельности как составная часть системы внутришкольного управления: Автореф. канд. пед. наук. - М., 1983. 19 с.
8. Холиқов А. Педагогик маҳорат. - Т.: Иқтисод-Молия, 2011. 298 бет.
9. Бенс Р.В. Развитие «Я – концепции» и воспитание. - М.: Прогресс 1986, 220 с.
10. Краткий психологическая словарь. Ред. –сост. Л.А.Карпенко. Под общ. ред. А.В.Петиаевского. - М.: Политиздат, 1985. — 431 с.
11. Мусурманова А. Педагогик технологиялар – таълим самарадорлиги омили”. - Т.: «Ёшлар нашриёти», 2020. 165 бет.
12. Шедровицкий Г.П. Коммуникация, деятельность, рефлексия // Исследование речемыслительной деятельности. - Алма-ата, 1974. 12-28 стр.

¹ Мусурманова А. Педагогик технологиялар – таълим самарадорлиги омили. - Т.: «Ёшлар нашриёти». 2020. 165 бет.